

ДИДАКТИКА ТА МЕТОДИКА

Галина Коберник

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ДІАЛОГІЧНОГО НАВЧАННЯ**

У статті обґрунтовується зміст формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя. Його ефективність значною мірою залежить від загальної освітньо-культурної ситуації, в якій живе і розвивається особистість. Одним із шляхів створення такої ситуації є діалогічне навчання студентів в умовах інтерактивних технологій. У статті також розкривається співвідношення діалогу та інтеракції, вплив інтеракції на формування необхідних для педагога якостей толерантності, самоствердження, життєвої активності та ін.

Ключові слова: професійна майстерність, майбутній учитель, діалогічне навчання.

Головною метою системи вищої педагогічної освіти є професійна підготовка вчителів високої кваліфікації згідно з соціальним замовленням. Тому в останні роки переглядається система педагогічної освіти в Україні, яка здебільшого була спрямована на оволодіння знаннями і вміннями з окремих спеціальних дисциплін і не завжди забезпечувала професійну підготовленість учителя до цілісного гуманно-демократичного виховання учнів і творчого самовдосконалення власної особистості.

Методична підготовка майбутніх учителів має базуватися на сучасних технологіях навчання, якими випускники повинні володіти бездоганно. Гуманістичні цінності шкільної освіти зумовили зміну авторитарно-дисциплінарної моделі навчання на особистісно орієнтовану, сутнісними ознаками якої є навчання і виховання учнів з максимально можливою індивідуалізацією, створенням умов для саморозвитку і самоактуалізації, осмисленого визначення своїх можливостей і життєвих цілей. Особистісно орієнтована система навчання об'єктивно змінює позицію учнів і вчителів у їх взаємодії, утверджує не рольове, а особистісне спілкування, зумовлює потребу діалогу, дискусій, обміну думками, враженнями, моделювання життєвих ситуацій, стимулює розвиток критичного мислення.

Питання добору методів навчання є одним із актуальних завдань сьогодення. Ці методи можуть бути найрізноманітнішими, але основне їх завдання – сприяти досягненню поставленої мети.

Розв'язанням даної проблеми займалися багато вчених (А. Алексюк, Ю. Бабанський, І. Лернер, М. Махмутов, М. Скаткін, В. Онищук та ін.).

Наша мета підібрати такі форми і методи навчання, які б сприяли

ефективному формуванню професійної компетентності педагога. Використання методів навчання все частіше зумовлює зацікавленість діалогічним навчанням, зокрема інтерактивним. Зазначена проблематика досліджується такими науковцями, як М.М. Бахтін, Б.С. Біблер, М. Бубер, Г. Гадамер, О.В. Жулькевська, О.І. Пометун, П. Рікер, В.О. Роменець, С.Л. Рубінштейн, О.О. Ухтомський, М. Хайдегер, С.Л. Франк, І.С. Яценко й ін. та втілюється під час впровадження тренінгових занять, курсів, певних дисциплін тощо. Що ж до відокремлення інтеракції від діалогічних методів навчання, то це питання і сьогодні недостатньо висвітлене в наукових працях.

Ми маємо на меті розкрити потенційні можливості діалогічного навчання студентів педагогічних спеціальностей у формуванні їх професійної майстерності, яка полягає в засвоєнні майбутнім учителем не відокремлених один від одного знань і вмінь, а оволодіння комплексною процедурою, в якій для кожного виділеного напрямку наявна відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер.

Сучасній школі потрібен учитель, який готовий і здатний здійснювати особистісно орієнтоване навчання та виховання, тобто застосовувати систему багатоваріантних методик і технологій, проявляти творчий підхід до організації навчально-виховного процесу на різних рівнях складності, реалізовувати цілісне гуманно-демократичне виховання учнів і домагатися постійного самовдосконалення власної особистості.

Ефективним засобом формування цих якостей особистості майбутнього вчителя можна вважати такі методики, значення яких полягає не тільки в активізації творчої пізнавальної діяльності учнів, підвищенні інтересу до навчання, а й у тому, що завдяки їм створюються умови для формування особистісно значущих гуманістичних цінностей, умінь керувати своїм емоційним станом, створюється комфортне середовище для навчання і виховання особистості.

Формування педагогічної майстерності залежить від загальної освітньо-культурної ситуації, в якій живе й розвивається особистість. Тому необхідно створювати таку атмосферу, щоб людина, майбутній педагог, навчаючись, набував досвіду поваги толерантності; спілкування; самоповаги, прийняття чужих думок і зміни викладу своїх, що мають бути зрозумілими кожному слухачеві; переформулювання фраз, запитань різними доступними; постійного самовдосконалення власної особистості тощо.

Однією з продуктивних технологій за умов якої створюються сприятливі умови для формування професійних якостей майбутнього вчителя, є діалогічне навчання, яке тісно пов'язане з інтеракцією.

Питання про співвідношення діалогу та інтеракції ґрунтується на тлумаченні поняття діалогу. Діалог є засобом збагачення суб'єктивного досвіду (М. Бахтін, Ю. Біблер) за умов, якщо наголошується на здатності діалогу зберегти паритетність партнерів у спілкуванні, ідентифікації кожного з них та розкритті сутності репрезентованих у спілкуванні культур,

при цьому на першому місці перебуває не стільки проблема зміни когнітивних світів, скільки розуміння себе через сприйняття інших чи усвідомлення своєї несхожості з іншими у процесі визначення позицій.

Якщо ж діалог тлумачити як пошук смислу (істини) себе в іншому чи іншого в собі, творче самовираження, смислове цілісне бачення світу, практичну користь, то в процесі пошуку смислу спільними зусиллями через зміну когнітивного оточення діалог може стати інтеракцією. Саме на таких характеристиках діалогу акцентують увагу Є. Ячин, М. Орлова: процес узгодження смислу заради досягнення істини в комунікативному повідомленні. Треба зазначити, що поняття інтеракції для розкриття сутності діалогу цими вченими не використовується. Але це, на думку ряду вчених, не суперечить поняттю інтеракції.

Ми розглядаємо діалог як основу процесів навчання й спілкування, а різноманітні його прояви й форми – як фундамент методики й технології активного навчання, колективної навчальної діяльності, навчально-пізнавальної співпраці тощо.

Як базисні форми типології діалогічного спілкування й навчання ми розглядаємо методи проблемно-діалогічного викладення матеріалу, форми взаємодії парами, групові форми й методи навчання, рольові ігри, конкурси, дискусії, обговорення конкретних ситуацій, структурні методи аналізу й розв'язування навчальних задач, методи брейн-стормінгу, командні ігри і змагання, ділові ігри тощо [1].

За умов діалогічного навчання створюється найважливіше середовище духовно-особистісного та соціального прояву людини; воно забезпечує самовираження особистості, розвиває та збагачує її свідомість. Водночас спілкування, в яке вступає студент, є активним засобом педагогічного впливу, студент в ньому не як пасивний об'єкт виховного впливу, а як активний творчий суб'єкт із власним почуттям гідності, поваги й власної позиції «Я». Саме тому діалогічне навчання в професійній підготовці вчителя пов'язані з переходом від системи понять «суб'єкт – об'єкт» до системи «суб'єкт – суб'єкт».

Навчально-пізнавальна діяльність в процесі діалогічного навчання за умов інтерактивних технологій, створює доброзичливий психологічний клімат, студенти непримусово, вільно висловлюють свої думки, почувавши себе розкуто. Таке навчання дає змогу згармонізувати загальнокультурні, психолого-педагогічні і методичні знання, уміння, способи діяльності, посилити їх професійну спрямованість, забезпечити фундаментальність базової підготовки, зміну об'єктів моніторингу, створення умов для персоніфікованої педагогічної освіти.

Нагромаджений в Україні та за кордоном досвід переконливо свідчить, що інтерактивні технології навчання сприяють інтенсифікації та оптимізації навчального процесу. Вони дають змогу майбутнім учителям здобути такі необхідні професійні якості, як:

- здатність вільно висловлювати власну думку, правильно її формулювати, аргументовано відстоювати свою точку зору, активно вступати в дискусію;
- вміти слухати іншу людину, поважати альтернативну думку;
- моделювати різні педагогічні ситуації, збагачувати власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації і переживати їх;
- будувати конструктивні відносини в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, прагнути до діалогу;
- аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу;
- знаходити спільне розв'язання проблеми;
- розвивати навички проектної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих робіт;
- бути толерантним.

Крім того, використання діалогічного навчання дає можливість реалізувати ідею педагогічної взаємодії на рівні співробітництва і співтворчості тих, хто навчає, і тих, хто навчається, вчить їх конструктивному діалогу, сприяє оздоровленню психологічного клімату на занятті, створює доброзичливу атмосферу.

Таке навчання дає змогу розвивати творче мислення студентів шляхом залучення до інтенсивної пізнавальної діяльності, формувати у них педагогічні вміння і навички. Водночас інтерактивні технології навчання викликають постійний інтерес студентів до навчання, стимулюють творчу активність та забезпечують розвиток творчого потенціалу майбутніх учителів.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та експериментального дослідження ми прийшли до висновку, що діалогічне навчання має великі можливості для формування необхідних для педагога рис толерантності: 1) високий рівень знань, вмінь і навичок шанобливого ставлення до «Іншого» в ході міжособистісної взаємодії та спілкування; 2) володіння моральними принципами та прийомами спілкування; 3) здатності до цілісного сприйняття «Іншого» з розумінням його специфічних характеристик як проявів індивідуальності та неповторності; 4) емоційно-вольову готовність до критичного діалогу з «Іншим»; 5) готовності до компромісу та бажання частково поступитися власними інтересами для подолання й попередження конфлікту; 6) усвідомлення потреби у критичному ставленні до себе як до «Іншого» для подальшого особистісного самовдосконалення.

В процесі діалогічного навчання майбутніх педагогів розв'язуються й такі основні завдання соціального самоствердження:

- підвищення загальної культури особистості педагога (культури мислення, мовлення, спілкування);

- включення студентів у процес взаємодії з оточуючими людьми для задоволення їх потреби у спілкуванні;
- розвиток техніки спілкування і взаємодії, здібностей, почуттів, переконань, умінь стверджувати довірливі взаємовідносини як вищу цінність спілкування;
- формування риторичних знань, умінь і навичок (культури високого красномовства) на базі підвищення їх мовленнєвої культури (Г.М. Сагач).

В процесі застосування діалогічного навчання, зокрема інтерактивного, в студентів формуються афективний, когнітивний, аксіологічний і праксеологічний компоненти життєвої активності як інтегральної якості особистості, що проявляється в єдності знань, ціннісних орієнтацій і готовності до певних дій і поведінки в конкретному виді життєдіяльності.

Викладач у процесі спілкування, що створюється за умов інтерактивних технологій навчання, своїми діями формує і підтримує у студентів самоповагу, яка відображає те, наскільки вони приймають себе такими, якими вони є.

Задоволеність собою в цілому, тобто достатньо висока самоповага – це наслідок високої самооцінки тих своїх якостей, які людина вважає найважливішими. Індивіди з високою самоповагою більш самостійні і менш навіювані. Позитивно ставлячись до себе, вони, як правило, добре «приймають» і оточуючих, тоді як негативне ставлення до себе часто поєднується з недовірливим чи недобррозичливим ставленням до інших людей. Висока самоповага вкрай необхідна для всього процесу розвитку особистості і для її соціалізації зокрема.

Оскільки висока самоповага асоціюється з позитивними, а низька – з негативними емоціями, мотив самоповаги – це особиста потреба людини зробити максимальним переживання позитивних і мінімальним – негативних самоставлень. Слід зазначити, що висока самоповага – не синонім зазнайства, зарозумілості чи несамокритичності. Педагог з високою самоповагою не вважає себе кращим за інших, а просто вірить у себе і в те, що можна подолати свої недоліки.

Низька самоповага, навпаки, передбачає почуття неповноцінності, недостойності, що справляє негативний вплив на психічне самопочуття і соціальну поведінку особистості. Для вчителів із заниженою самоповагою характерна загальна неспокійність образу «Я» і думки про себе. Вони особливо чутливі до всього, що зачіпає їх самооцінку. Такі педагоги хворобливо реагують на критику, гостро переживають, якщо вони виявляють у собі якийсь недолік. Їх більше, ніж інших, хвилює погана думка про них оточуючих.

Занижена самоповага і комунікативні труднощі знижують і соціальну активність майбутнього педагога.

У процесі застосування діалогічного навчання під час професійної

підготовки у майбутнього педагога утверджується ставлення до себе як до значущої особистості, формується позитивна особистісна сутність, постійно задовольняється його потреба в особистісній безпеці.

Застосування діалогічних засобів навчання у вищих педагогічних закладах розв'язує ще одне з головних завдань – підготовку студентів до впровадження відповідних технологій у майбутній професійній діяльності. Зокрема формується операційно-діяльнісний компонент їх готовності, розкривається їх педагогічна майстерність, реалізується досвід, який вони за своїли, вивчаючи цикл фундаментальних, психолого-педагогічних та фахових дисциплін в процесі діалогічного навчання. Закінчивши вищий навчальний заклад, такий випускник не тільки готовий до педагогічної взаємодії з учнем, а й знає як організувати взаємодію учнів на уроці.

Отже, в процесі активного й цілеспрямованого впровадження інтерактивних технологій навчання, забезпечується ефективність формування системи професійних якостей майбутнього вчителя у кожного студента з перших і до останніх днів його перебування в педагогічному навчальному закладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Добрянський І. А. Особливості, способи і прийоми організації активно-діалогічного навчання (з досвіду роботи) / І. А. Добрянський // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 1. – С. 55–63.
2. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Інф. збірник МО України. – 1996. – № 6.
3. Пометун О. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід : методичний посібник / О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : АПН, 2002. – 136 с.